

Chikako Shigemori Bučar

Spominki in spomini na bojevnike – primer kozuke

1 Uvod

V okviru projekta *Vzhodnoazijske zbirke v Sloveniji* na Oddelku za azijske študije Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani smo v Pomorskem muzeju »Sergej Mašera« Piran evidentirali dve *kozuki* 小柄, v resnici le ročaja malih nožev iz Japonske. Muzej je najprej pritegnil našo pozornost zaradi specifične, to je »pomorske«, usmerjenosti, zaradi česar smo predvidevali, da hrani veliko starih razglednic in fotografij iz daljnih krajev, vključno vzhodnoazijskih. V začetni fazi sodelovanja s Pomorskim muzejem smo si ogledovali v glavnem zbirke razglednic in fotografij, ki so jih kupili, poslali in/ali zbrali člani avstro-ogrske mornarice proti koncu 19. stoletja in v prvih desetletjih 20. stoletja, tj. v japonskih obdobjih Meiji (1868–1913) in Taishō (1913–1925). Ugotovili smo, da muzej hrani tudi različne predmete zbirateljske narave, ki potrebujejo natančnejšo analizo glede izvora, prvotnega namena uporabe idr. Muzej ima že veliko podatkov o posameznih osebnostih, ki so bili člani mornarice v različnih obdobjih, vendar doslej poglobljene raziskave o posameznih predmetih, zlasti tistih iz Vzhodne Azije, še niso bile narejene. V nadaljnjem sodelovanju smo si lahko izmenjali informacije in znanje ter priredili nekaj skupnih dogodkov. O *kozukah* smo imeli v okviru projekta JAPOM¹ predavanje v Ljubljani in v Piranu v jeseni leta 2017.²

Prispevek najprej predstavlja *kozuko* kot predmet z reprezentativno funkcijo in kot zbirateljski predmet: njen fizični opis z ozadjem nastanka tega orodja in splošno veljavni zgodovinski ter zbirateljski pomen. Nato na kratko pojasnimo pomen upodobljenih prizorov na zunanji strani posameznih *kozuk* ter izvor in simboliko motivov. *Kozuki* v Piranu sta iz zapuščine kapitana bojne ladje avstro-ogrske vojne mornarice Antona Dolenca. Na osnovi zgodovinskega in družbenega ozadja ter življenjske zgodbe lastnika lahko ugotovimo čas in kraj nakupa oz. pridobitve teh dveh *kozuk*. Zanima nas tudi, kakšen pomen sta imeli *kozuki* za lastnika in njegov krog v času pridobitve ter kaj nam pomenita danes. Na primeru Dolenčeve zbirke lahko ugotovimo, kakšna je lahko usoda vzhodnoazijskih zbirk ali na splošno kakršnih koli zbirk iz bližnje

1 JAPOM: *Japonska med nami* [Japan in Our Midst], maj–oktober 2017; več v Hrvatin 2017.

2 »Kozuki iz zbirke kapitana bojne ladje Antona Dolenca v Pomorskem muzeju Piran«, Chikako Shigemori Bučar in Bogdana Marinac, predavanji v Narodnem muzeju Slovenije, Ljubljana, 28. 9. 2017 in v Pomorskem muzeju »Sergej Mašera« Piran, 25. 10. 2017.

preteklosti. Kaj se lahko zgodi osebni zbirki v sto letih? Kakšna naj bi bila naša naloga pri analizi in nadaljnjem ohranjanju ter razumevanju dediščine?

2 Kozuka v japonski bojevnikiški tradiciji

Beseda *samurai* 侍 v japonščini prvotno izvira iz glagola *saburau* 侍ふ, kar pomeni varovati plemenitega človeka in mu služiti. Samuraji niso bili samo bojevniki, temveč vsi tisti v zgodovini Japonske, ki so služili plemstvu oz. svojemu gospodarju.³ Proti koncu 16. stoletja in nato v mirnem obdobju Edo (1603–1867) je oznaka samuraj postala pomensko enaka ali podobna oznaki *bushi* 武士, kar pomeni bojevnik oz. človek, ki živi z umetnostjo bojevanja in hrabrostjo. Samuraji so bili dobro izobraženi in so imeli v družbi določene privilegije, med drugim pravico nositi meče (Encyclopedia of Japanese History, 2020). *Kozuka* je pravzaprav del japonskega samurajskega meča oz. njegov dodatek (Rucker, 1935, 22).

Beseda *kozuka* 小柄⁴ označuje ročaj malega noža oz. tudi vrsto noža, ki se je po navadi uporabljal za ročno oblikovanje lesenih predmetov in predmetov iz podobnih materialov ter za rezanje mehkejših predmetov, papirja, vrvi in podobno. V izrednih primerih se je ta nož lahko uporabljal tudi kot orožje. Ročaj je tanka ploščata votla cev (debeline okrog 3 do 5 milimetrov) in v to cev je vpeto rezilo noža. Povprečne mere običajne *kozuke* (ročaja) so 9,5 cm (dolžina) × 1,4 cm (širina) × 0,5 cm (debelina), ročaj z rezilom pa je običajno dolg 21 cm.⁵ Skupaj s *kōgaijem* 筭 (iglo za urejanje pričeske) je *kozuka* imela svoje mesto na skrbno izdelanem samurajskem meču od obdobja Muromachi (1336–1573) dalje, in sicer so ju potisnili v odprtini na braniku, po japonsko *tsuba* 鐔 (slika 1). Obliko branika japonskega meča *tsuba* pojasnjuje naslednja razlaga, ki vključuje tudi *kozuko* in *kōgai*:

Meči, za katere so bili braniki izdelani, so sodili k statusnemu simbolu samurajev, se pravi vojaškega plemstva višjega stanu. Kadar so bili braniki mečev okrašeni na eni strani bolj oziroma lepše kot na drugi, je bila ta stran vedno obrnjena proti ročaju, saj je bila vidna, ko je bil meč spravljen v nožnici. Ob odprtini za rezilo meča ima branik še eno odprtino, in sicer za nošenje dodatnega noža (*kozuka*), pogosto pa še drugo za pritrdjevanje dolge igle (*kogai*) za spenjanje čopa na samurajevi pričeski. Nož, *kozuka*, je bil vedno pritrjen na notranji strani meča, se pravi na tisti, ki je gledala proti samurajevemu telesu, igla pa je bila na zunanji strani. (Koman, 2017, 70)⁶

3 Več o zgodovini razumevanja samuraja in njegove etike v Friday 2018.

4 Beseda je sestavljena iz pismenk *ko* 小 – majhen in *tsuka* 柄 – ročaj, skupaj *ko-zuka* ali mali ročaj oz. mali nož z ročajem.

5 Poleg *kozuk* v Sloveniji sem primerjala mnoge druge v naslednjih muzejih: Museum of Fine Arts Boston (<https://www.mfa.org/collections/asia>), the Metropolitan Museum of Art New York (<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/3506>), MAK Vienna (https://sammlung.mak.at/en/collection_online?&q=kozuka).

6 Besedilo je bilo napisano za Jagrovo zbirko v Biblioteki SAZU.

Slika 1: Branic z luknjami za mali nož, meč in iglo (vir: Wikimedia).

Slika 2: Kozuka in kōgai (vir: Wikimedia).

Slika 3: Kozuka na meču (vir: Wikimedia).

Torej lahko rečemo, da je bil bojvniški meč opremljen z najnujnejšimi orodji in pripomočki za življenje bojvnika samuraja. Ne samo rezilo, ampak tudi posamezni dodatki so bili skrbno izdelani. Večina posameznih delov in dodatkov (branic, nož, igla, nožnica) je okrašena z različnimi podobami, simboli, napisi ipd. Lazar (2017b, 132) med opisom različnih vrst japonskih bojvniških mečev omenja: »Moda nošenja dolgega in kratkega meča je postala prepoznavni simbol oziroma izključna pravica samurajskega stanu tako na bojnem polju kot v civilnem okolju.«

Na upodobitvah, ki jih lahko vidimo na različnih kosih branikov in drugih delov ter dodatkov, so živali, rastline, podobe znanih osebnosti in bogov iz legend. Razširjeni so tudi abstraktni vzorci. Okrasje je dodalo meču estetsko vrednost, hkrati pa so z njim označili posamezne meče določenega lastnika in določene tradicije.

Oblika *kozuke*, se pravi malega noža, ki spremlja japonski bojvniški meč, se je ustalila že proti koncu obdobja Muromachi, v drugi polovici 16. stoletja (Weblio, 2020). Kasneje, v obdobju Edo, ko je bila vsa Japonska pod nadzorom šogunata Tokugawa,

ki je skoraj popolnoma prepovedal izmenjavo s tujino, je znotraj Japonske vladal mir. Pomen rekvizitov za samuraja se je tudi spremenil. V kontekstu vojskovanja in vojaške tehnologije na Japonskem Lazar (2017b, 135) to obdobje opisuje:

Novi modni tokovi so zapovedovali razkazovanje v nadvse fantastično oblikovanih, v resnici zgolj še paradnih oklepih brez prave uporabne namembnosti. Domišljija mojstrov je dobila krila in to se je pokazalo v vse bolj vpadljivem okrasju in oklepih iz reliefno kovanih plošč.

Kadar je nož *kozuka* v celotni obliki z ročajem spravljen na pravem mestu pri meču, je vidna prava stran *kozuke* (ročaja v obliki votle plošče), zato je velikokrat ta stran (v velikosti površine do 10 cm x 1,5 cm) okrašena z reliefnim vzorcem, ki ima lahko tudi umetniško vrednost. Podpis ali žig izdelovalca pa lahko najdemo bodisi na hrbtni strani *kozuke* ali pa tudi na sprednji strani zraven umetniške upodobitve. Tehnika oblikovanja kovin ima na Japonskem dolgo tradicijo. *Kozuke* so oblikovali s tehniko cizeliranja, obdelovanja kovinske pločevine z namenom na razmeroma majhni površini ustvariti slike, podobe ali simbole v reliefu z dodatnim nanosom druge kovine, npr. zlata ali srebra, tako da se barvno poudarijo nekatere podrobnosti. Za izdelavo *kozuke* so največkrat uporabljali jeklo, baker ali druge zlitine, med njimi pogosto *shakudō* 赤銅.⁷

3 *Kozuka* kot zbirateljski predmet

Navada zbiranja starih, nenavadnih in zanimivih predmetov je bila na Japonskem sprva omejena na ozek krog privilegiranih ljudi, npr. fevdalnih gospodov, premožnejših uradnikov in trgovcev ipd. Šele v obdobju Edo se je kultura zbiranja razširila med širšo populacijo meščanstva, najprej na področju čajnega obreda. Čajne skodelice in spremljajoči obredni rekviziti so bili unikatni predmeti, ki so jih cenili in zbirali tisti, ki so prakticirali obred pitja čaja v svojem krogu. To so bili v glavnem izobraženci, npr. literati. V tem času so začele delovati tudi t. i. starinarnice, ki so preprodajale keramične posode, svitke slik in kaligrafije, vse, kar so potrebovali za ustvarjanje primerne ambienta za obred pitja čaja.

V obdobju Meiji se je število vrst predmetov v starinarnicah povečalo, kar je bilo delno tudi posledica spremenjene družbene ureditve. Poleg keramičnega posodja in rekvizitov za čajni obred je prišlo v obtok veliko starih japonskih knjig, svitkov in lesoreznic listkov *ukiyo-e*, kaligrafskih izdelkov in pohištva. V času hitre industrializacije po vzoru zahodnih držav so se nekateri želeli znebiti starih predmetov v stanovanju.

7 *Shakudō* – (v dobesednem pomenu rdeč baker) je zlitina iz zlata in bakra, po navadi v razmerju 4–10 % in 96–90 %. Na Japonskem se uporablja od obdobja Nara (710–794) dalje, na zahodu je znana šele v 19. stoletju.

Drugi so morali spremeniti način življenja in so morali prodati predmete, ki so jih posedovali od prejšnjih generacij. Med slednjimi so bili tudi samuraji. Že proti koncu obdobja Edo so bili samurajski meči in podobni predmeti redko v rabi, leta 1876 (9. leto obdobja Meiji) pa je bila razglašena prepoved nošenja mečev razen v primeru obredov za visoke uradnike in policiste (Grancsay in Priest, 1937, 228–229).

Na Japonskem se je obdobje samurajev formalno končalo s koncem šogunata Tokugawa, tj. leta 1868, vendar je dediščina bojevnike kulture vplivala na družbe zunaj Japonske šele kasneje, v obdobju Meiji. Šele po odprtju države so začeli na Japonsko prihajati diplomati in drugi obiskovalci. Med njimi so bili tudi pomorščaki. Kupovali so različne predmete, med katerimi so bili tudi kosi opreme samurajev.

Vzorci in simbolika na kovinskih predmetih, v našem primeru na *kozukah*, so bili gotovo nenavadni in za zahodne ljubitelje eksotičnih predmetov zanimivi. Za tuje obiskovalce so bili prave umetnine in ne samo starine. V primeru branikov in *kozuk* bi lahko rekli, da so bili primerni spominki za pomorščake, ker so bili neobčutljivi za transport in niso zahtevali toliko prostora kot npr. vaze in pohištvo. Morda so bili tudi posebej zanimivi, ker so bili pomorščaki sami vojaki v vojni mornarici.

Znano je, da so prvi znanstveniki iz ZDA na Japonskem v obdobju Meiji, npr. zoolog E. S. Morse, politolog E. F. Fenollosa in zdravnik W. S. Bigelow, pokazali veliko zanimanja in razumevanja za japonsko umetnost. To je bilo proti koncu 19. stoletja, okoli leta 1875 in kasneje, ko so bili zgoraj omenjeni vabljeni profesorji in so predavali na Tokijski cesarski univerzi. Med bivanjem na Japonskem so preučevali japonsko umetnost ter intenzivno zbirali keramiko, slike in predmete japonske dediščine (Kuchiki, 2011, 36, 38). Bostonski umetnostni muzej, ki je bil ustanovljen leta 1876, ima danes najlepšo in najbogatejšo zbirko japonske umetnosti zunaj Japonske (Museum of fine arts Boston, 2020).

V istem obdobju so bili na Japonskem tudi obiskovalci iz Evrope. Japonska vlada je povabila Edoarda Chiossona, da bi pomagal pri izdelovanju kvalitetnih bankovcev. Na Japonskem je ostal do smrti, vendar je svojo zbirko umetnosti naročil poslati v rojstno Genovo (Encyclopedia of Japan, 2020). Med večkratnimi obiskovalci pa so bili npr. draguljar Henri Vever, podjetnika Adolf in Frieda Fischer, ki so z namenom zbiranja kakovostnih umetnin sistematično obiskovali Japonsko in Kitajsko ter s svojo zbirko obogatili ali na novo ustanovili umetnostne muzeje. V Franciji je to pariški Muzej dekorativnih umetnosti (Musée des arts decoratifs) (The French jewelry post, 2018), v Nemčiji pa Muzej za vzhodnoazijsko umetnost v Kölnu (Museum für ostasiatische Kunst) (Kuchiki, 2011, 38). Obdobje Meiji sovpada z obstojem avstro-ogrske dvojne monarhije, ki je nastala leta 1867, in njene istega leta združene mornarice (pred tem avstrijske cesarske mornarice). Ta je razcvet doživela v začetku 20. stoletja, saj se je zanjo posebej zavzel prestolonaslednik, nadvojvoda Franc Ferdinand (Stergar, 2001). Potem ko so po upor v Benetkah in zaradi zmanjšane zaupanja v italijanski kader

osrednje pomorsko oporišče prestavili najprej začasno v Trst in nato v Pulj, se je povečalo zaposlovanje ljudi s slovenskega etničnega ozemlja v vojni mornarici. Zanimanje za pomorski poklic je v notranjosti dodatno spodbudila izgradnja južne železnice (podrobneje v Marinac, 2017, 13–22).

V obsežni, s fotografijami bogato opremljeni monografiji, ki je spremljala istoimensko razstavo *Čez morje na nepoznani Daljni vzhod* v Pomorskem muzeju Piran, Bogdana Marinac (2017) podrobno predstavi vse do takrat identificirane pomorščake s slovenskega etničnega ozemlja, ki so med službo na avstrijskih in avstro-ogrskih ladjah prišli v neposredni stik z vzhodnoazijskimi obmorskimi kraji, tj. na Kitajskem, v Koreji in na Japonskem. Predstavljeni so njihove poti, izvlečki njihovih dnevnikov in korespondenc, časopisne objave, pa tudi številne razglednice in fotografije ter predmeti, ki so jih obravnavani pomorščaki prinesli domov in so arhivirani v različnih muzejih in zasebnih zbirkah po današnji Sloveniji. Med japonskimi predmeti so keramične vaze in posodice, paravani, pahljače, albumi razglednic in fotografij ter bojovniški meči in dve *kozuki*, obe iz zapuščine Antona Dolenca, ki je na torpedni ladji Panther v letih 1909–1910 plul v Vzhodno Azijo.⁸

4 Kozuki v Pomorskem muzeju v Piranu

Moj prvi stik s *kozukama* v Pomorskem muzeju Piran je bil julija 2014, ko sem si tam ogledovala razglednice. Ker sta bili obe *kozuki* hranjeni brez rezila, ju je bilo sprva težko identificirati. Ker imata oba kosa, ki sta videti kot manjši votli pravokotni ploščici, na eni od krajših stranic ozko četverokotno odprtino, je bilo kmalu jasno, da gre za *kozuki*, ročaja nožev. Ob času odkritja je bilo hitro sklenjeno, da sta najbrž edina kosa *kozuke* v Sloveniji. Kasnejše raziskave pa so privedle do ugotovitve, da v Sloveniji obstajajo še druge *kozuke*, in sicer pri japonskih mečih, ki so bili razstavljeni na razstavi *Poti samurajev: Japonsko orožje in bojovniška kultura na Slovenskem* v Narodnem muzeju Slovenije leta 2017.⁹

Reliefna upodobitev na sprednji strani prve *kozuke* iz Pomorskega muzeja Piran (muzejska inv. št. 858) (slika 4) je obrnjena ležeče. Robovi *kozuke*, ki uokvirjajo sliko, so pozlačeni. Nekoliko desno od sredine površine je podoba Fukurokujuja, boga sreče (*fuku* 福), bogastva (*roku* 禄) in dolgega življenja (*ju* 寿). Fukurokuju (kitajsko Fulu-shou) je bil vpeljan na Japonsko v kontekstu daoizma (Biographical dictionary of Japan, 2020). Očitno je to japonska asimilacija prvotno treh kitajskih bogov zvezd: Fuja, Luja in Shouja. Sedeči Fukurokuju drži v desni roki breskvino vejo s sadežem. Za njim

8 Tudi večina japonskih razglednic in fotografij, ki smo jih lahko identificirali v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani in Biblioteki SAZU v Ljubljani, je iz obdobja med letoma 1890 in 1920, ko je bila Slovenija del avstro-ogrske monarhije. Razglednice, ki jih hranijo v Pokrajinskem muzeju Celje v zbirki Alme Karlin, pa so iz kasnejšega časa.

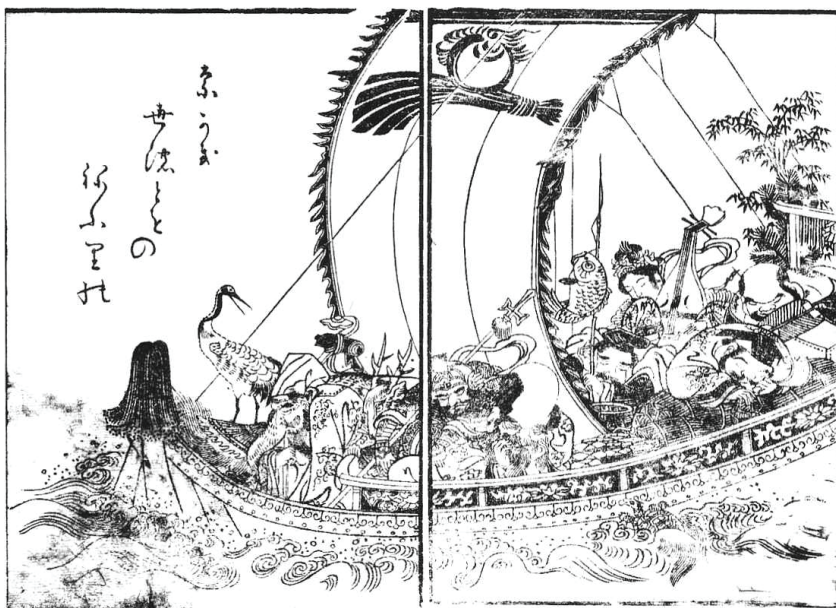
9 V katalogu št. 18 in 49 (Lazar, 2017a, 258 in 326).

na desni strani leži jelen z glavo, obrnjeno proti telesu, in ga gleda. Na levi polovici slike je podoba letččega žerjava, ki prav tako iz zraka gleda boga Fukurokujuja. Jelenovi rogovi in sprednje kopito, žerjavov kljun in noge, breskev z listki ter cela podoba Fukurokujuja z oblačilom so pozlačeni.

Fukurokuju velja na Japonskem za enega sedmih bogov, ki naj bi prinesli srečo in bogastvo. Verovanje v skupino sedmih bogov *Shichifukujin*, po srečni številki 7 (*shi-chi*), se je oblikovalo proti koncu obdobja Muromachi na osnovi različnih verovanj po Aziji in je bilo kakor mnogi drugi kulturni elementi preneseno s celine na Japonsko in tam prevzeto. Kasneje, v obdobju Edo, je bilo priljubljeno kot del ljudskega verovanja. Omenjena božanstva so upodabljali kot znak sreče in bogastva, npr. na ladji zaklada *takarabune* (Shogakukan unabridged dictionary, 2020) (slika 5). Pri analizi motiva na *kozuki* so prav spremljajoči elementi, jelen, žerjav in breskev ter podoba v sredini, pomagali pri identificiranju Fukurokujuja (The Biographical dictionary of Japan, 2020; Encyclopedia Nipponica, 2020).

Slika 4: *Kozuka*, Pomorski muzej Piran, inv. št. 858 (foto: Pomorski muzej Piran).

Slika 5: *Takarabune*, narisal Toriyama Sekien (vir: Wikimedia).

Motiv druge *kozuke* (muzejska inv. št. 859) je postavljen pokončno (slika 6). Na zgornjem delu ploskve se po vsej širini razteza cvetoče češnjevo drevo. V spodnjem delu pa je upodobljen osedlan konj, ki je privezan na deblo. Konj, ki ga gledamo, ima glavo deloma obrnjeno proti gledalcu tako, da je vidna njegova desna stran glave. Z reliefnim oblikovanjem sta izražena močno drevo in živahen konj. Češnjevi cvetovi, vrvi, uzda in levo streme ter konjska griva, rep in kopita so poudarjeni z zlatim nanosom. Motiv je znan iz japonske popevke s spremljavo shamisena (*dodoitsu*) iz obdobja Edo, t. i. *Sakura ni koma* ali v prevodu *Žrebec pod češnjevim cvetovi*. Pisatelj Shiba Ryōtarō (1923–1996) v svojem velikem zgodovinskem romanu *Saka no ue no kumo* 坂の上の雲¹⁰ omenja, da so tako rekoč »zadnji samuraji«, ki so si v zadnjih letih starega obdobja Edo prizadevali za vrnitev državne oblasti cesarju, tj. za obnovo Meiji, radi peli to popevko. Na Japonskem je češnja znana in priljubljena zaradi kratkega časa cvetenja, kar predstavlja minljivost oz. lepoto stalnega spreminjanja sveta. Tako si lahko predstavljamo, da je bil ta motiv primeren in priljubljen med »bojevniki«, ki pa se v mirnem času proti koncu obdobja Edo dejansko niso več bojevali in so bili priče naglim spremembam japonske družbe v vseh vidikih. Prizor cvetoče češnje s privezanim žrebcom je v zgodovini Japonske še starejši. Tudi danes vsako pomlad množice obiskujejo staro češnjevo drevo v vasi Achimura v prefekturi Nagano, kjer naj bi se leta 1174 ustavil mladi Minamoto no Yoshitsune v begu iz Kjota proti severu Japonske na poti Tōsandō (Minami Shinshū navi, 2020).

Slika 6: *Kozuka*, Pomorski muzej Piran, inv. št. 859 (foto: Pomorski muzej Piran).

10 Roman je nastal v obdobju 1968–73 in obstaja v angleškem prevodu z naslovom *Clouds above the Hill*.

Kozuki v Pomorskem muzeju v Piranu sta predstavljeni v prej omenjeni monografiji (Marinac, 2017, 145) in tudi na spletni strani *Virtual collection of Asian masterpieces* (VCM)¹¹ kot dva od desetih reprezentativnih predmetov iz Azije v Pomorskem muzeju v Piranu.¹² Obe *kozuki* sta predstavljeni z besedilom o zgodovini predmeta, ki na kratko predstavi Antona Dolenca, pomorščaka, ki ju je prinesel v Slovenijo, njegov poklic in pot avstro-ogrske vojne ladje Panther, na kateri je potoval v Vzhodno Azijo.

5 Anton Dolenc in njegova pot v Vzhodno Azijo

Kot omenjeno, je *kozuki* s svoje poti v Vzhodno Azijo prinesel pomorščak Anton Dolenc. Rodil se je leta 1871 v Ložu in se leta 1886 vpisal na vojaško pomorsko akademijo na Reki. Po končanem šolanju se je leta 1890 kot kadet za tri leta vkrcal na ladjo Saida in z njo obplul svet. Po vrnitvi je nekaj časa služboval na vojaških ladjah, leta 1899 pa je postal poročnik bojne ladje 1. reda. Leta 1900 je z leseno dvojbornico Taormino odplul v Ameriko. Potem je spet nekaj let služboval na ladjah v domačih pristaniščih, 16. avgusta leta 1909 pa je iz pristanišča Pulj s križarko Panther odplul v Vzhodno Azijo (kartoteka Pomorskega muzeja v Piranu; tudi v Marinac, 2017, 140–141). Med prvo svetovno vojno je leta 1917 kot kapitan bojne ladje poveljeval križarki Sankt Georg. Po vojni je kot kapitan bojne ladje služboval v mornarici Kraljevine SHS. Umril je leta 1924 v Splitu.

Torpedna križarka Panther je bila zgrajena v Newcastlu in splovljena leta 1885. Bila je razmeroma majhna ladja z okoli 180 člani posadke (Donko, 2013, 320). V Vzhodno Azijo je plula trikrat. Zaradi boksarske vstaje so se imperialistične sile dogovorile za sodelovanje (alianša osmih držav leta 1900) in si priborile pravico do koncesij na Kitajskem. Tako je bila Avstro-Ogrska politično prisotna v Vzhodni Aziji poleg Anglije, Francije, Nemčije, Italije, Rusije, ZDA in Japonske. Leta 1909/1910 je ladja tretjič potovala v vzhodnoazijske vode, Dolenc pa je bil takrat v Vzhodni Aziji prvič. Imel je že kar nekaj izkušenj s plovbo na ladjah, ki so plule na različne konce sveta. Za tuje in eksotične kraje ter ljudi se je vedno zanimal in gotovo si je želel veliko videti tudi v Vzhodni Aziji (Marinac, 2017, 141–142).

Pantherjevi postanki po pristaniščih v Aziji so točno zabeleženi. V japonskih pristaniščih je bila ladja po naslednjem časovnem vrstnem redu (Donko, 2013, 319, prevod avtorice):

[...] 13. 12. 1909 Tianjin, 17. 12.–20. 1. 1910 Nagasaki, 26. 1.–27. 1. Kagoshima, 29. 1.–31. 1. Itsukushima, 31. 1.–1. 2. Nijima, 2. 2.–4. 2. Kure, 5. 2.–7. 2. Itosaki, 7. 2. pomoč pri gašenju požara v Itosakiju, 8. 2.–10. 2. Takamatsu, 10.

11 VCM je inovativni projekt mreže Asia-Europe Museum Network (ASEMUS), ki predstavlja mnoge predmete različnih zbirk azijskih umetnosti.

12 Poleg njih so trenutno predstavljeni še albumi razglednic in fotografij, japonska čajna skodelica ter krožnik in kovanec iz Indije. Število eksponatov na tej spletni strani se bo verjetno večalo.

2.–7. 3. Kobe, 9. 3.–6. 4. Yokohama, 7. 4.–9. 4. Taketoyo, 12. 4.–16. 4. Nagasaki, 18. 4.–25. 4. Shanghai [...] 27. 8.–31. 9. Tsingtau [...]

Ladja Panther se je nato vrnila v Pulj 15. 11. 1910. Dolenc si je želel ogledati več krajev na Kitajskem in zato se v domovino ni vrnil z ladjo, ampak je 6. oktobra iz pristanišča Tsingtau (danes Qingdao) z vlakom odpotoval v Peking, po nekajdnevnem ogledu Pekinga v Mukden (danes Shenyang), nato pa po sibirski železnici preko Moskve pri-potoval na Dunaj (Marinac, 2017, 143–144).

Glede na podatke o postankih ladje in tedanje razmere na Japonskem domnevamo, da je Dolenc najverjetneje ti *kozuki* na Japonskem kupil sam: v Kōbeju ali še bolj verjetno v Yokohami, saj je v obeh pristaniščih ladja stala dalj časa. Poleg tega sta bili obe mesti že takoj po odprtju Japonske najbolj razviti in so ju tujci najpogosteje obiskovali. Pomorščaki so si, ne glede na pripadnost, državljanstvo ipd., gotovo izmenjavali informacije glede zanimivosti v različnih krajih. Domačini, zlasti trgovci v večjih pristaniščih, so ponujali to, kar so imeli za prodajo, pa tudi pomoč kot vodiči ali prevajalci. V 19. stoletju so izšli tudi najzgodnejši vodniki po različnih delih sveta. V angleščini jih je izdajala založba John Murray, v nemščini pa založba Karl Baedeker. V študiji o prvih vodnikih po Japonski za tujce razberemo, da je založba Murray začela izdajati vodnike po Japonski leta 1884, Baedeker pa šele po prvi svetovni vojni. Vendar je v Yokohami že leta 1874 (7. leto obdobja Meiji) izšel vodnik v angleščini *The Yokohama guide*. Napisal ga je William E. Griffis, ki je prišel iz Philadelphie kot vabljene profesor za kemijo in fiziko v prefekturo Fukui ter kasneje na Tokijsko cesarsko univerzo. Čakal je na izdajo dobrega vodnika po Yokohami. Ker ga dolgo ni bilo, ga je pred vrnitvijo v ZDA napisal in uredil sam (Nagasaka, 2010, 102–103).¹³

Domnevamo, da so se pomorščaki s slovenskega etničnega ozemlja o Japonski v glavnem informirali v nemščini in angleščini. Japonska je v času industrializacije in hitrega napredovanja odobrvala in priporočala učenje evropskih jezikov, poleg angleškega zlasti nemškega, francoskega in morda tudi italijanskega. Za Antona Dolenca vemo, da je rad komuniciral in veliko pisal svojim sorodnikom v slovenščini in nemščini, ker pa se je šolal pretežno v nemškem jeziku in je ta jezik uporabljal tudi v službi, je bolje pisal nemško (Marinac, 2017, 142). Na Dolenčevo pridobitev *kozuk*, ki jih je najverjetneje sam kupil v kraju kot npr. Yokohama, je gotovo vplival tedanji trend zbiranja predmetov japonske dediščine med obiskovalci iz tujine.

6 Dolenčevi vzhodnoazijski predmeti in njihova usoda

Anton Dolenc ni imel otrok. Blizu so mu bili otroci njegove sestre, ki so prevzeli njegovo zapuščino. Posebej rad je imel nečaka Pepija, ki mu je večkrat pisal s svojih potovanj na grad Orehek pri Postojni (prav tam, 141).

13 Založnik je bil F. R. Wetmore & Company v Yokohami.

Iz inventarne knjige Pomorskega muzeja Piran je razvidno, da je muzej leta 1964, se pravi 40 let po smrti Antona Dolenca, odkupil od Edvarda Dolenca (edinega takrat še živečega Antonovega nečaka) številne predmete iz njegove zapuščine: poleg omenjenih *kozuk* še model jadrnice z južnomorskih otokov, nekaj posameznih kosov uniform, manjših osebnih predmetov, razglednic, fotografij in pisem (Marinac, 2017, 145; elektronska korespondenca, maj 2020).

Skoraj istočasno, leta 1964, je Slovenski etnografski muzej odprl poseben oddelek Muzej neevropskih kultur v dvorcu Goričane pri Medvodah. V članku o zbirkah v Goričanah, ki ga je kasneje objavila direktorica oddelka Goričane Pavla Štrukelj (1980–82), najdemo zapis o odkupu predmetov, za katere sklepamo, da so pripadali Antonu Dolencu. Odkup je zabeležen pod kategorijo »Kitajska«, saj je bila verjetno večina od teh odkupljenih predmetov res kitajskih:

Leta 1963 je muzej odkupil manjšo zbirko Edvarda Dolenca iz Orehka pri Postojni. Prinesel je šatuljo z intarzijo biserne matice, pahljačo, vezenine za ženski kaftan, poslikane kozmetične stekleničke, kitajsko ključavnico, raznobarvne gumbke za mandarinski klobuk in tri okrasne igle za žensko pričesko. (Štrukelj, 1980–82, 142)

Zaradi raziskave o *kozukah* so nas najbolj zanimale »okrasne igle za žensko pričesko«, saj bi glede na tradicionalno sestavo japonskega meča (glej slike 1 in 2) lahko prvotno spremljale katero od *kozuk* v Pomorskem muzeju v Piranu. Po ogledu predmetov v depozitu Slovenskega etnološkega muzeja pa smo ugotovili, da »okrasne igle za pričesko« niso japonske oz. niso deli japonskih mečev, ker so oblikovane precej drugače.¹⁴

Zanimivo se zdi tudi dejstvo, da *kozuko* s popolnoma enakim vzorcem na sprednji strani (češnje in konj, inv. št. 859) prodajajo tudi danes v spletni starinarnici (Messer Spezial, 2020). V prvih desetletjih 20. stoletja, ko je bil Anton Dolenc na Japonskem, je bil na Japonskem verjetno res vrhunec prodaje teh predmetov in starin. Domnevam, da so reproducirali nekatere priljubljene predmete predvsem za zahodne obiskovalce. Tudi japonska umetnost je bila industrializirana, da bi upoštevala najnovejše norme svojega časa in tako postala dostopna mnogim (Steiner, 1999, 88), v našem primeru zlasti obiskovalcem z Zahoda. Obstaja možnost, da je Dolenc kupil oz. dobil samo ročaja nožev, ki so bili priljubljeni spominki za takratne tuje obiskovalce.

O tem, kakšen pomen sta imeli ti *kozuki* v času pridobitve za lastnika in njegov krog, vemo bolj malo, vendar lahko sklepamo vsaj, da sta mu služili kot spominek na njegovo pot. Anton Dolenc si je veliko dopisoval s svojo sestro ter z nečaki in jim po svoji moči skušal pomagati (Presl, 1991). Njegove razglednice in pisma, ki jih prav

14 Zahvaljujem se raziskovalki Tini Berdajs, ki mi je posredovala lokacijo in podrobnosti teh predmetov.

tako hrani Pomorski muzej Piran, bodo v bodoče morda razkrili, kako dobro je predmete, ki jih je prinesel domov, poznal sam in kako jih je razumel oziroma uporabljal. Nam, ki si jih lahko ogledamo z znanjem o širšem kontekstu potovanj avstro-ogrskih pomorščakov, ti predmeti gotovo služijo za boljše razumevanje zgodovine in konkretnjšo predstavo o izkušnjah pomorščakov ter njihovih kontaktih s takratnimi vzhodnoazijskimi kulturami.

Glede na dve različni lokaciji oz. dva muzeja, ki hranita zapuščino Antona Dolenca, pa se nam odpira vprašanje, zakaj so predmeti, ki jih je Anton Dolenc prinesel domov, končali v dveh različnih muzejih. Poleg družbenih in morda finančnih pogojev imajo dediči predmetov verjetno različna načela in pomisleke. Z vidika lokalne zgodovine si predstavljamo, da je bolje hraniti vso zapuščino določene osebe ali družine na enem mestu, torej v eni instituciji, saj se sicer bojimo, da se določena dediščina kot enota razprši in ta izguba onemogoči ali oteži nadaljnje raziskovanje. Po drugi strani lahko želijo posamezniki s podedovanimi predmeti razsvetliti čim širši krog ljudi. Tak je bil primer nekega pomorščaka, ki je dal nekaj kosov uniform Pomorskemu muzeju Piran, nekaj pa Pokrajinskemu muzeju Maribor, saj je bil sam s Štajerske, mariborski muzej pa je tudi že bil znan po bogati zbirki oblačil in uniform. Pomorščaki in njihovi sorodniki so na ta način skušali doseči njihovo večjo prepoznavnost in pomembnost (Bogdana Marinac, elektronska korespondenca, maj 2020).

7 Zaključek

V članku sem obravnavala *kozuki* iz zapuščine Antona Dolenca, poročnika bojne ladje v avstro-ogrski mornarici, ki ju je najverjetneje sam kupil leta 1910 na Japonskem, bodisi v Yokohami ali v Kōbeju. Glede na tedanji trend zbiranja japonskih predmetov je možno tudi, da je dobil oz. kupil samo ročaja nožev *kozuk*. Obe *kozuki* je 40 let po Dolencovi smrti in 54 let po pridobitvi na Japonskem odkupil Pomorski muzej Piran. Nekaj predmetov iz Dolenceve zapuščine je odkupil tudi Slovenski etnografski muzej v Ljubljani, vendar so to v glavnem kitajski in korejski predmeti in niso povezani s *kozukama*.

Videli smo, kaj se lahko zgodi neki osebni zbirki v sto letih. Najnovejša raziskovalna prizadevanja in tudi splošna tendenca družbenega zanimanja za oddaljene družbe in kulture ter njihove zgodovine so omogočile nove študije, na njihovi osnovi pa tudi zanimive razstave in predavanja o japonski bojevnikiški tradiciji, tudi o *kozukah*. Glede na več možnosti shranjevanja podedovanih predmetov se je delo strokovnjakov izkazalo za najpomembnejše. V primeru Dolenceve zapuščine vidimo, da predmete, ki jih je prinesel domov s potovanja v Vzhodno Azijo, čeprav so danes shranjeni na dveh koncih, znamo povezovati in si predstavljati celotno podobo njegovega potovanja. Pri tem je najbolj pomembno, da so predmeti pravilno inventarizirani in dostopni raziskovalcem.

Zahvala

Pričujoči članek je nastal v okviru projekta *Vzhodnoazijske zbirke v Sloveniji: vpetost slovenskega prostora v globalno izmenjavo predmetov in idej z Vzhodno Azijo* (2018–2021) (št. J7-9429), ki ga iz državnega proračuna financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS).

Viri in literatura

- Biographical dictionary of Japan, Kodansha, 福祿寿 (=Fukurokuju), 2020, <https://japanknowledge-com.nukweb.nuk.uni-lj.si/lib/en/display/?lid=5011060244720> [16. 5. 2020].
- Chōshūya, 刀剣用語解説集 *Tōken yōgo kaisetsu-shū* (Slovarček terminov za meče in bodala), 2020, <https://www.weblio.jp/content/%E5%B0%8F%E6%9F%84#TOKEN> [16. 5. 2020].
- Donko, W. M., *Österreichs Kriegsmarine in Fernost. Alle Fahrten von Schiffen der k. (u.) k. Kriegsmarine nach Ostasien, Australien und Ozeanien von 1820 bis 1914*, Berlin 2013.
- Encyclopedia Nipponica, Shogakukan, 七福神 (=Shichifukujin), <https://japanknowledge-com.nukweb.nuk.uni-lj.si/lib/en/display/?lid=1001000104307> [16. 5. 2020].
- Encyclopedia of Japan, Chiossone, <https://japanknowledge-com.nukweb.nuk.uni-lj.si/lib/en/display/?lid=108001R009809> [30. 10. 2020].
- Encyclopedia of Japanese history, Yoshikawa Kōbunkan, 侍 samurai, 2020, <https://japanknowledge-com.nukweb.nuk.uni-lj.si/lib/en/display/?lid=30010zz210130> [30. 10. 2020].
- Friday, K., The Way of Which Warriors? Bushidō & the Samurai in Historical Perspective, *Asian Studies* 6(2), 2018, str. 15–31.
- Grancsay, S. V. in Priest A., Japanese metalwork, Nō masks, and textiles in the Howard Mansfield collection, v: *The Metropolitan Museum of Art Bulletin*, 32(10), oktober 1937, str. 223–238.
- Hrvatini, K. (ur.), *Japonska med nami: programska knjižica = Japan in our midst: programme book 1*, Ljubljana 2017.
- Koman, D., Japonski braniki mečev v zapuščini arhitekta Ivana Jagra. v: *Poti samurajev: japonsko orožje in bojevnikiška kultura na Slovenskem*, (ur. Lazar, T.), Ljubljana 2017, str. 64–71.
- Kuchiki, N., *House of Yamanaka*, Tokio 2011.
- Lazar, T., ur., *Poti samurajev: japonsko orožje in bojevnikiška kultura na Slovenskem*, Ljubljana 2017a.
- Lazar, T., Vojskovanje in vojaška tehnologija v dobi samurajev, v: *Poti samurajev: japonsko orožje in bojevnikiška kultura na Slovenskem* (Lazar, T., ur.) Ljubljana 2017, str. 127–135.
- Marinac, B., *Čez morje na nepoznani Daljni Vzhod*, Piran 2017.
- Marinac, B., Neevropska dediščina v Pomorskem muzeju »Sergej Mašera« Piran, *Glasnik SED* 60/1, 2020, 7–21.
- Messer Spezial, Bad Nauheim, 2020, <http://www.messer-spezial.de/kozuka.html> [16. 5. 2020].
- Minami Shinshū navi, Komatsunagi no sakura (Achimura) 南信州ナビ 駒つなぎの桜 (阿智村), 2020, <https://msnav.com/navi/kanko/sakura/komatsunagi> [16. 5. 2020].
- Museum für ostasiatische Kunst Köln, 2020, <https://museum-fuer-ostasiatische-kunst.de/History> [30. 10. 2020].

- Nagasaka, K., Meiji shoki ni okeru nihon hatsu no gaikokujin muke ryokō gaido bukku (The study of first »travel-guidebooks« to Japan for foreign people in early-Meiji era), v: *Studies in sociology, psychology and education: Inquiries into humans and societies*, Tokio 2010, str. 101–115, http://koara.lib.keio.ac.jp/xoonips/modules/xoonips/detail.php?koara_id=AN0006957X-00000069-0101 [16. 5. 2020].
- Pomorski muzej v Piranu, kartoteka, Dolenc, Anton.
- Presl, I., Za družino, dom, cesarja, *Annales : anali Koprškega primorja in bližnjih pokrajin = annali del Litorale capodistriano e delle regioni vicine*, 1(1), 1991, str. 171–178.
- Rucker, R. H., Japanese sword furniture, v: *Parnassus*, 7, december 1935, str. 21–23.
- Shogakukan unabridged dictionary of the Japanese language, 宝船 takarabune, 2020, <https://japanknowledge-com.nukweb.nuk.uni-lj.si/lib/en/display/?kw=%E5%AE%9D%E8%88%B9&lid=200202989e335Z2dZIIi> [30. 10. 2020].
- Steiner, C. B., Authenticity, repetition, and the aesthetics of seriality: The work of tourist art in the age of mechanical reproduction. v: *Unpacking culture: art and commodity in colonial and postcolonial worlds* (ur. Phillips, R. B., Steiner, C. B.), Berkeley, Los Angeles, London 1999, str. 87–103.
- Stergar, R., Slovenci v habsburški vojski, 2001, http://www2.arnes.si/~krsrd1/conference/Speeches/Stergar_slo.htm [9. 5. 2020].
- Štrukelj, P., Neevropske zbirke v Muzeju Goričane, *Etnolog* 31, 1980–1982, str. 125–158.
- The French jewelry post, 2018, <https://www.thefrenchjewelrypost.com/en/style/henri-verveer-the-art-nouveau-jeweler/> [30. 10. 2020].
- The virtual collection of Asian masterpieces (VCM), <http://masterpieces.aseumus.museum/masterpiece/detail.nhn?objectId=14449> [9. 5. 2020].
- Weblio こずか・こうがい Kozuka in kōgai, <https://www.weblio.jp/content/%E5%B0%8F%E6%9F%84#TOKEN> [15. 5. 2020].

Chikako Shigemori Bučar

Spominki in spomini na bojevnike – primer kozuke

Ključne besede: *kozuka*, japonska bojevniška tradicija, avstro-ogrska mornarica, spominki, obdobje Meiji

V okviru projekta *Vzhodnoazijske zbirke v Sloveniji* smo evidentirali dve *kozuki*, v resnici le ročaja nožev, ki so se uporabljali v kontekstu bojevniške kulture na Japonskem. *Kozuka* kot majhen nož je imela svoje mesto na skrbno izdelanem samurajskem meču med 16. in 19. stoletjem. Članek na kratko predstavlja zbirateljstvo na Japonskem in prve stike zahodnih zbirateljev z japonskimi starimi in eksotičnimi predmeti. Upodobitvi na zunanji strani *kozuk*, ki ju hrani Pomorski muzej v Piranu, prikazujeta boga Fukurokujua v ljudskem verovanju in prizor »žrebec pod češnjevimi cvetovi«. Na osnovi ozadja nekdanjega lastnika Antona Dolenca (1871–1920), ki je kot član avstro-ogrske mornarice potoval v Vzhodno Azijo, lahko ugotovimo čas in kraj nakupa oz. pridobitve obeh *kozuk*. *Kozuki* je odkupil Pomorski muzej v Piranu leta 1964, medtem ko so nekateri drugi predmeti iz Dolenčeve zbirke končali v Slovenskem etnografskem muzeju v Ljubljani.

Chikako Shigemori Bučar

Souvenirs and memories of warriors - kozuka

Keywords: *kozuka*, Japanese tradition of warriors, Austro-Hungarian monarchy, souvenirs, Meiji period

In the framework of the project East Asian Collections in Slovenia, two pieces of *kozuka* were identified, the handles of two knives. A *kozuka* was used as a small knife and usually attached to a carefully manufactured Japanese sword in the 16th to 19th centuries.

This article briefly presents the Japanese collection culture, and the first contacts of westerners with old and exotic objects in Japan. The figures on the small front surfaces of the *kozuka* handles are analysed: they are Fukurokuji, a god in folk religion, and a scene of *sakura ni koma* (cherry blossoms and a stallion). Based on the background of the original owner of the *kozuka*, Anton Dolenc, who travelled to East Asia as a member of the Austro-Hungarian navy, the time and place of acquisition of two *kozuka* are determined. The *kozuka* were later acquired by the Maritime Museum in Piran in 1964, while some other objects from the Dolenc collection were sold to the Slovene Ethnographic Museum in Ljubljana.

O avtorici

Dr. Chikako Shigemori Bučar je izredna profesorica za japonologijo na Oddelku za azijske študije Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Njena raziskovalna področja so jezikoslovje, kontrastiva jezikov, poučevanje japonskega jezika, zgodovina poučevanja japonskega jezika ter jezikoslovna in kulturna izmenjava med Srednjo Evropo in Japonsko.

About the author

Chikako Shigemori Bučar is Associate Professor of Japanese Studies in the Department of Asian Studies, Faculty of Arts, University of Ljubljana. Her research fields are contrastive linguistics, syntax and morphology, Japanese language teaching, history of Japanese language teaching, and cultural exchanges between Central Europe and Japan.